

درس تفسیر استاد حاج سید مجتبی نورمفیدی

موضوع کلی: سوره بقره

تاریخ: ۳۰ مهر ۱۴۰۳

موضوع جزئی: آیه ۵۸ و ۵۹ - توضیح اجمالی - ارتباط دو آیه با آیات قبل

مصادف با: ۱۷ ربیع الثانی ۱۴۴۶

جلسه: ۶

الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد وآله الطاهیرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین

آیه ۵۸ و ۵۹

آیه ۵۸ و ۵۹ سوره بقره از این قرار است: «وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَاذْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةً نَعْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ * فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ».

این دو آیه چون با هم مرتبط هستند و مضمون آنها به هم پیوستگی تام دارد، ما با هم ذکر کردیم تا در مقام تفسیر، اینها را با هم تفسیر کنیم. طبق معمول، ابتدا یک ترجمه و توضیح کلی از این دو آیه ارائه می‌دهیم و بعد به ارتباط این آیه با آیات قبل اشاره و پس از آن مفردات این آیه را ذکر خواهیم کرد. آنگاه به تفسیر بخش‌های مختلف این دو آیه خواهیم پرداخت.

معنای اجمالی آیه ۵۸

خداوند متعال بر وزان یادآوری نعمت‌ها به بنی‌اسرائیل در آیات گذشته، در این آیه هم به این مسئله پرداخته و می‌فرماید: ای بنی‌اسرائیل به یاد بیاورید آن زمانی که ما به شما گفتیم وارد این قریه شوید (که حالا خواهیم گفت معنای قریه چیست و تطبیق بر چه سرزمینی پیدا می‌کند، چون در این اختلاف است)، بعد از چهل سال سرگردانی و تحیر در آن سرزمین. پس به شما امر کردیم هر چه می‌خواهید بخورید؛ چون در آن قریه انواع و اقسام نعمت‌ها وجود داشت. بعد از آن محرومیت‌ها، خداوند چنین گشایشی را برای آنها فراهم کرد. به شما گفتیم از این باب و از این در با حال خضوع و خشوع وارد شوید؛ و از خداوند تبارک و تعالی غفران و آمرزش گناهان و مغفرت او را طلب کنید. خداوند خطاب به بنی‌اسرائیل سه دستور را یادآوری می‌کند ... البته در واقع چهار دستور می‌شود، منتها دومی به دنبال اولی معنا پیدا می‌کند: ادخلوا هذه القرية، فكلوا منها، قولوا، ادخلوا الباب؛ امر به دخول در آن قریه با یک کیفیت خاصی بیان شده، لذا به یک اعتبار می‌توانیم بگوییم سه دستور است و به یک اعتبار چهار دستور است. اگر این کار را نکنید، باعث آمرزش گناهان شما می‌شود؛ ما خطاهای شما را می‌بخشیم و البته نسبت به کسانی که محسن بودند و نه مسیء، احسان بیشتر خواهیم داشت. پس کأن آن گروهی (شاید اکثراً چنین بودند) که خطاکار و گناهکار بودند، آنها را می‌بخشیم؛ و آنهایی که اهل خطا و نافرمانی و تمرد نبودند، احسان‌مان را نسبت به آنها افزون خواهیم کرد.

این آیه در واقع اشاره به نعمت دیگری نسبت به بنی اسرائیل می‌کند؛ اگر ما مجموع نعمت‌های پیشین را نه نعمت بدانیم، این می‌شود دهمین نعمت؛ اگر نعمت‌های پیشین را هفت نعمت بشماریم، چنانچه فخر رازی گفته، این می‌شود انعام هشتم. پس در آیه ۵۸ در واقع اشاره می‌کند به یک نعمت؛ در ادامه آن نعمت‌ها و آن هم خروج از سرگردانی و تحیر بنی اسرائیل است، که آن هم خودش کیفر اعمال پیشین آنها بود. این توضیح اجمالی آیه ۵۸ است که نیازمند بسط و تفسیر بیشتر است.

معنای اجمالی آیه ۵۹

در آیه ۵۹ به ناسپاسی و نافرمانی آنها پس از این انعام اشاره می‌کند؛ چون خداوند تبارک و تعالی با اینکه آنها را از آن سرگردانی نجات داد و پس از آن همه انتظار، امر ورود به آن سرزمین کرد، ولی چند دستور هم داد؛ اینکه اینگونه وارد شوید و اینگونه بگویید. اما باز اینها ناسپاسی کردند و دستور سوم را تغییر دادند: «فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ»، آنهایی که ظلم کردند، منظور کسانی است که نافرمانی کردند و به دستور خدا مبنی بر «وَقُولُوا حِطَّةٌ...» عمل نکردند. داخل قریه شدند و از نعمت‌های متنوع و گوارای آن هرگونه که خواستند استفاده کردند؛ به حالت خضوع و خشوع وارد شدند؛ اما خداوند از آنها خواسته بود که این را هم بگویید؛ حالا خواهیم گفت که «حطه» به چه معناست. آیا همین لفظ را مکلف بودند بگویند یا اینکه منظور درخواست عفو و آمرزش گناه بوده است؟ به هر صورت اینها به این عمل نکردند؛ آن قول را که باید بیان می‌کردند، مبدل کردند به یک قول دیگر. خدا فرموده این را بگویید ولی اینها چیز دیگری گفتند. آنگاه بود که «فَأَنزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ» ما عذاب از آسمان بر آنها نازل کردیم، به سبب فسق و ظلمی که مرتکب شدند.

در آیه ۵۸ به نعمت خداوند به بنی اسرائیل و چشم‌پوشی از خطاهای گذشته برای بار هشتم یا دهم اشاره کرده و در آیه ۵۹ به مخالفت و نافرمانی و ظلم آنها که منجر به فرود عذاب الیم الهی به آنها شد.

سرگذشت بنی اسرائیل سرگذشت عجیبی است؛ این همه نعمت و این همه احسان از ناحیه خداوند و این همه گذشت و چشم‌پوشی از خطاها و نافرمانی‌ها، اما باز هم نافرمانی و ظلم کردند و نتیجه‌اش این شد که عذاب خدا بر آنها نازل شد.

ارتباط دو آیه با آیات قبل

از لابه‌لای مطالب، ارتباط این آیه با آیات پیشین معلوم می‌شود. اگر ما آیه ۵۷ را ناظر به دو نعمت هشتم و نهم بدانیم، این آیه اشاره به دهمین نعمتی دارد که خداوند متعال به بنی اسرائیل عطا فرمود. اما آنطور که فخر رازی گفته، اگر آیه پیشین را اشاره به نعمت هفتم بدانیم، این می‌شود نعمت هشتم. چندین آیه پشت سر هم اشاره به همین نعمت‌ها و رفتار بنی اسرائیل در برابر این نعمت‌ها دارد. آیه ۵۹ به ناسپاسی و ظلم بنی اسرائیل در مقابل این نعمت اشاره می‌کند. چهل سال در آن بیابان بودند و حق ورود به این سرزمین را نداشتند؛ خداوند بعد از این تحیر و سرگردانی که کیفر اعمال آنها و مجازات بود، اجازه ورود به اینها داد و نعمت‌های دیگری که می‌توانستند بهره ببرند؛ نعمت‌های فراوان و گوارا که از

آنها بخورند اما باز از دستورات خداوند تبارک و تعالی سرپیچی کردند.

سؤال:

استاد: اتفاقاً در آیات قبل این بیان شد؛ گاهی این ناسپاسی و نافرمانی‌ها منجر به یک تزییقاتی می‌شد؛ اینها به حضرت موسی رجوع می‌کردند و می‌گفتند تو از خدای خودت بخواه که این چنین کند. مثل آیه قبل که وقتی در آن بیابان سرگردان بودند و گرسنه و تشنه، به موسی (ع) رجوع کردند که ما داریم از گرما از بین می‌رویم؛ از خدا بخواه که ما را از این گرما نجات بدهد، پس از آن مسئله سایه‌بان به وسیله ابر مطرح شد. سپس شکوه از گرسنگی و تشنگی کردند، که به دنبال آن من و سلوی نازل شد. در مورد نعمت‌های پیشین هم این چنین است؛ نعمتی به آنها داده شده و به دنبال آن نافرمانی محقق شده، سپس محرومیت یا به دنبال توبه یا درخواست آنها از حضرت موسی که نزد خداوند وساطت کند، آن محرومیت‌ها تغییر کرده و از بین رفته است؛ اما با اینکه خداوند تبارک و تعالی مکرراً خطاهای آنها را نادیده گرفت و آنها را مشمول رحمت و مغفرت خودش قرار داد، باز هم مبتلای به این ناسپاسی و ظلم شدند.

بحث جلسه آینده

ما اینجا برخی از الفاظ را باید توضیح بدهیم؛ یکی قریه است که منظور از قریه در اینجا چیست. بعد اینکه «حطه» در اینجا به چه معناست؛ آیا یک لفظ خاصی است یا همان استغفار است؟ «رجز» به چه معناست؟ بقیه الفاظ خیلی نیاز به توضیح ندارد. این چند واژه و لفظ را ان شاء الله باید توضیح بدهیم و بعد بخش‌های مختلفی که در این دو آیه وجود دارد؛ چون هر کدام از این آیات متضمن چند بخش است که ان شاء الله توضیح خواهیم داد.

«والحمد لله رب العالمین»